

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента доктора юридичних наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України на дисертацію Кругового Дмитра Сергійовича

«Конституційно-правові засади реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження Кругового Дмитра Сергійовича присвячене одній із найбільш складних і водночас фундаментальних проблем сучасного українського конституціоналізму, а саме реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану. Обрана тема має безсумнівну наукову, практичну та суспільно-правову актуальність, оскільки повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України поставила перед національною правовою системою завдання збереження дієвості конституційних гарантій у ситуації тривалого безпекового, інституційного, кадрового, територіального та процесуального ускладнення функціонування судової влади.

Право на справедливий суд у таких умовах набуває особливого конституційно-правового значення, оскільки саме через доступ до незалежного, безстороннього, встановленого законом суду, належну судову процедуру, розумні строки розгляду, публічність, мотивованість судових рішень і їх реальне виконання перевіряється здатність держави зберігати правовий характер навіть у період дії спеціального правового режиму. Воєнний стан не усуває вимоги верховенства права, правової визначеності та ефективного судового захисту, а навпаки актуалізує потребу у доктринальному визначенні меж допустимих обмежень, гарантій непорушності сутнісного ядра права на судовий захист і критеріїв пропорційності процесуальних трансформацій.

Актуальність дисертації посилюється також тим, що проблематика реалізації права на справедливий суд у мирний час достатньо широко представлена у національній та зарубіжній правовій доктрині, однак саме конституційно-правові засади реалізації цього права в умовах воєнного стану потребують самостійного, комплексного і системного дослідження. Дисертант

обґрунтовано виходить із того, що воєнний стан не лише ускладнює реалізацію права на справедливий суд, а й змінює конфігурацію гарантій цього права, що вимагає спеціального наукового осмислення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота має логічну і послідовну структуру, яка відповідає меті та завданням дослідження. У першому розділі розкрито теоретико-правові питання становлення концепції справедливого суду в незалежній Україні, зокрема поняття та основні елементи права на справедливий суд, особливості його правового регулювання в Україні та значення міжнародних стандартів. У другому розділі досліджено особливості реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану, включаючи правообмеження, вплив воєнного стану на судову практику, проблеми реалізації цього права та концептуальні основи оптимізації відповідних правових механізмів.

Методологічна основа дисертації є достатньо розгалуженою і відповідає предмету дослідження. Автор використовує формально-логічний, системно-структурний, структурно-функціональний, комплексний метод, метод моделювання та метод узагальнення. Такий методологічний інструментарій дав змогу дослідити право на справедливий суд не лише як сукупність процесуальних гарантій, а як складний конституційно-правовий інститут, що має аксіологічний, інституційний, процедурний, системний, виконавчий, режимно-обмежувальний та легітимаційний виміри.

Позитивної оцінки заслуговує те, що дисертація спирається на належну емпіричну базу, яка охоплює положення Конституції України, національного законодавства, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду та релевантну практику Європейського суду з прав людини. Саме поєднання національного конституційного матеріалу з міжнародними стандартами дозволило дисертанту сформулювати висновки, які мають не лише описовий, а й концептуальний характер.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає в тому, що робота є комплексним дослідженням конституційно-

правових засад реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні, виконаним із урахуванням сучасного стану конституційно-правової науки, актуального законодавства, судової практики та міжнародних стандартів прав людини.

До найбільш вагомих положень наукової новизни слід віднести запропоноване автором розуміння права на справедливий суд як багатовимірного конституційно-правового інституту, зміст якого не вичерпується формальним доступом до суду або окремими процесуальними гарантіями. Дисертант слушно розкриває це право через єдність доступу до правосуддя, належної судової процедури, незалежності та безсторонності суду, мотивованості рішень, розумності строків, публічності та реального виконання судового рішення.

Науково цінним є авторський підхід до класифікації елементів права на справедливий суд, серед яких виокремлено аксіологічно-конституційні, інституційно-структурні, юрисдикційно-доступові, процесуально-належні, матеріалізаційно-виконавчі, обмежувальні та легітимаційно-підзвітні елементи. Така класифікація має евристичне значення, оскільки дає змогу досліджувати право на справедливий суд як цілісну систему гарантій, що зберігає внутрішню структуру навіть в умовах воєнного стану.

Заслуговує підтримки положення дисертанта щодо особливостей права на справедливий суд у контексті міжнародних стандартів, серед яких автор виокремлює поліцентричність, єдність інституційних вимог до суду і процесуальних гарантій провадження, пряму дію та внутрішню пріоритетність стандартів, субсидіарність, інтеграцію з суміжними правами, воєнно-гуманітарний аспект, процесуальну інклюзивність та електронну трансформаційність. Такий підхід дозволяє поглибити розуміння права на справедливий суд в умовах європейської інтеграції України та збройного конфлікту.

Окремо слід відзначити запропоновану дисертантом модель оптимізації реалізації права на справедливий суд у період воєнного стану, яка охоплює аксіологічно-конституційний, інституційно-структурний, юрисдикційно-

системний, процесуально-належний, матеріалізаційно-виконавчий, режимно-обмежувальний та легітимаційно-підзвітний блоки. Така модель є науково обґрунтованою і практично перспективною, оскільки дозволяє поєднати потреби безпеки, безперервності правосуддя, пропорційності обмежень і збереження сутнісного ядра права на справедливий суд.

Важливим результатом дисертаційного дослідження є також формулювання пропозиції щодо доповнення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положеннями про плани безперервності правосуддя. Така пропозиція має практичну цінність, оскільки воєнний стан продемонстрував необхідність заздалегідь визначених організаційно-правових алгоритмів функціонування судів в умовах релокації, пошкодження інфраструктури, порушення зв'язку, безпекових загроз та інших обставин, що можуть ускладнювати здійснення правосуддя.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у можливості використання його положень у науково-дослідній, правотворчій, правозастосовній та навчальній діяльності. Сформульовані автором висновки можуть бути застосовані для подальших наукових розробок у сфері конституційного права, прав людини, судоустрою, правосуддя, воєнного конституціоналізму та правового режиму воєнного стану.

У правотворчій діяльності результати дисертації можуть бути використані при вдосконаленні законодавства про судоустрій і статус суддів, правовий режим воєнного стану, процесуальних кодексів, законодавства про міжнародні договори України, а також при формуванні спеціальних процедур забезпечення безперервності правосуддя в умовах збройної агресії, тимчасової окупації, релокації судів або істотного пошкодження судової інфраструктури.

У правозастосовній діяльності положення дисертації можуть сприяти формуванню більш послідовної судової практики щодо співвідношення безпекових обмежень і права на справедливий суд, застосування дистанційних форм участі у судовому провадженні, забезпечення конфіденційності комунікації адвоката із клієнтом, дотримання мовних гарантій, організації

судового розгляду в розумні строки та виконання судових рішень в умовах воєнного стану.

У навчальному процесі матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні дисциплін «Конституційне право України», «Права людини», «Правосуддя», «Судоустрій», «Конституційне правосуддя», «Європейські стандарти прав людини», а також при підготовці навчальних посібників, спецкурсів і методичних матеріалів, присвячених реалізації прав людини в умовах воєнного стану.

Зауваження та дискусійні положення.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Кругового Д.С., слід висловити окремі зауваження і побажання, які мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

1. У дисертації запропоновано досить розгалужену авторську класифікацію елементів права на справедливий суд, яка включає сім груп. Такий підхід є науково цікавим і концептуально продуктивним, однак окремі групи елементів, зокрема аксіологічно-конституційні, легітимацийно-підзвітні та обмежувальні, потребували б додаткового розмежування за критеріями їх нормативної природи, функціонального призначення та практичного застосування у судовому провадженні. У подальших дослідженнях доцільно більш виразно показати, які саме елементи мають безпосередній процесуально-правовий характер, а які виступають доктринальними або організаційно-інституційними умовами реалізації права на справедливий суд.
2. Автор приділяє значну увагу проблемі дерогації та відступу України від окремих міжнародно-договірних зобов'язань, обґрунтовуючи необхідність законодавчого врегулювання відповідної процедури. Разом із тим дискусійним залишається питання про оптимальну модель співвідношення парламентського, урядового, президентського та судового контролю за такими відступами в умовах оперативної потреби реагування на воєнні загрози. Бажано було б дещо ширше розкрити, яким чином запропонована автором законодавча модель дерогації може функціонувати без надмірного

ускладнення державного реагування у період високої динаміки безпекової ситуації.

3. Дисертант слушно акцентує на значенні цифровізації судочинства, ЄСІТС, дистанційної участі, відеоконференцій і цифрової публічності як компенсаторних механізмів реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану. Водночас у роботі можна було б ширше розкрити ризики цифрової нерівності, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або у місцях з обмеженим доступом до стабільного електронного зв'язку. Це дозволило б додатково посилити соціально-правовий вимір дослідження.
4. У дисертації сформульовано практично значущу пропозицію щодо запровадження планів безперервності правосуддя. Разом із тим ця пропозиція потребує подальшої деталізації в частині співвідношення таких планів із повноваженнями Державної судової адміністрації України, Вищої ради правосуддя, органів суддівського самоврядування, голів судів, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Зокрема, доцільним було б окремо визначити механізм фінансування, оцінювання готовності судів і юридичні наслідки невиконання або неналежного виконання планів безперервності правосуддя.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний і дискусійний характер, спрямовані на подальше поглиблення наукової проблематики та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок.

Дисертація Кругового Дмитра Сергійовича «Конституційно-правові засади реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні» є самостійним, завершеним, актуальним і науково обґрунтованим дослідженням, у якому отримано результати, що мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення для розвитку науки конституційного права, прав людини, судоустрою та правосуддя в умовах воєнного стану.

Зміст дисертації відповідає заявленій темі, меті та завданням дослідження. Основні положення роботи є достатньо аргументованими, висновки логічними та обґрунтованими, а сформульовані рекомендації мають значення для вдосконалення законодавства і правозастосовної практики у сфері забезпечення права на справедливий суд в умовах воєнного стану.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор Круговий Дмитро Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі права за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Відділу проблем державного управління
та адміністративного права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України**

Дмитро БЕЗЗУБОВ